

Zieniukowa, Jadwiga

Zmiany w statusie języka kaszubskiego od połowy XX wieku do początku XXI wieku

Etnolingwistyka 21, 259-269

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jadwiga Zienukowa
(Warszawa)

ZMIANY W STATUSIE JĘZYKA KASZUBSKIEGO OD POŁOWY XX WIEKU DO POCZĄTKU XXI WIEKU¹

O statusie języka jako środka werbalnego porozumiewania się ludzi we wspólnocie komunikatywnej decydują: struktura (leksyka i gramatyka), społeczne funkcjonowanie oraz prestiż, tj. wartościujące postrzeganie danego języka. Zdobywanie prestiżu jest uwarunkowane tworzeniem normy ponaddialektalnej (języka literackiego, standardowego), rozwojem piśmiennictwa, zakresem funkcjonowania języka (język żywy, zdolny do tworzenia tekstów stylu wysokiego).

Artykuł ukazuje zmiany w statusie kaszubszczyzny od końca II wojny światowej do dziś, przejście od wielojęzyczności Kaszub (dawniej 4 kody: gwarowy kaszubski, polski standardowy, niemiecki standardowy, dolnoniemiecki) do bilingwizmu kaszubsko-polskiego oraz od kaszubszczyzny dialektalnej do języka literackiego. Autorka wyróżnia tu dwa okresy: 1) od 1945 r. do ok. 1975 r. – cechuje go zagrożenie dominacją języka polskiego, niski prestiż języka kaszubskiego, osłabienie przekazu międzypokoleniowego (ale rozwój badań kaszubszczyzny); 2) od ok. 1975 r. (przyjęcie zasad pisowni kaszubskiej) do dziś – charakteryzuje go ożywienie kaszubszczyzny, tendencje emancypacyjne, formowanie języka literackiego, wielość kanałów jego upowszechniania, polityka językowa prowadzona przez instytucje, wzrost prestiżu języka kaszubskiego (od 2005 r. ma prawny status języka regionalnego w Polsce).

¹ Treść artykułu stanowi (z minimalnymi zmianami) tekst referatu wygłoszonego przez autorkę na konferencji „Ratyfikacja przez Polskę *Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych* wyzwaniem dla administracji publicznej i organizacji mniejszości” (Warszawa, 17.04.2008, Senat RP). Konferencja została zorganizowana przez Kaszubski Zespół Parlamentarny we współpracy ze Zrzeszeniem Kaszubsko-Pomorskim, miała charakter naukowy i pragmatyczny, przypadła w końcowym etapie prac rządowych i parlamentarnych nad ratyfikowaniem wymienionej „Europejskiej karty języków...” uchwalonej przez Radę Europy w 1992 r. (krótkie sprawozdanie z konferencji zob. www.senat.gov.pl/k7/senat/zespol/kaszub/080417.htm).

Termin *język* w myśleniu potocznym, a także w nauce, rozumiany bywa niejednoznacznie, nieraz używa się go tak, jakby odnosił się wyłącznie do pojęcia ‘język standardowy, ponaddialektalny, skodyfikowany i prestiżowy’. Ja przyjmuję, że *język* – gdy wyraz ten występuje bez precyzującego, jakościowego określenia (np. *literacki, standardowy*) – oznacza: środek werbalnego porozumiewania się ludzi w danej wspólnocie komunikatywnej, mający swoistą strukturę i będący nośnikiem znaczeń. Termin ten obejmuje zarówno języki, które istnieją tylko w formie ustnej, jak i te, które mają też postać pisaną. Synonimem tak rozumianego terminu *język* jest wprowadzony przez Alfreda Majewicza (1989) termin *etnolekt*.

O statusie, czyli pozycji społecznej, języka jako takiego decyduje kilka czynników. Po pierwsze, jego wewnętrzna struktura, tj. słownictwo (leksyka), na które składają się wyrazy, jako nośniki znaczeń, oraz gramatyka, czyli reguły budowania z wyrazów sensownych wypowiedzi – inaczej: komunikatów językowych. Po drugie, na status ma istotny wpływ społeczne funkcjonowanie danego języka. Na ten aspekt socjokulturowy składa się charakterystyka jakościowa (kwalitatywna) oraz ilościowa (kwantytatywna) danego języka.

Pojęciem kluczowym dla określenia statusu języka jest jego prestiż (tj. ‘znaczenie, autorytet, poważanie’), czyli wartościujące postrzeganie, sytuowanie społeczne danego języka naturalnego (inaczej: etnolektu): po 1) przez jego rodzimych użytkowników (ang. *native speakers*), tworzących wspólnotę komunikatywną, po 2) przez ich sąsiadów – szeroko pojętych, np. traktowanie kaszubszczyzny przez społeczności posługujące się językiem polskim, standardowym lub w odmianie gwarowej, jako rodzimym, po 3) traktowanie danego etnolektu przez administrację państwową, działającą na obszarze, na którym żyje używająca go jako „swojego” wspólnota językowa (zwykle też etniczna), po 4) ocena (kwalifikacja) w nauce, mianowicie w językoznawstwie czy – używając współczesnego, bardziej precyzyjnego terminu – w socjolingwistyce. Zdobywanie dla języka pozycji prestiżowej jest związane z tworzeniem i doskonaleniem jego formy pisanej, z kształtowaniem normy ponaddialektalnego języka standardowego (tj. literackiego, ogólnego), z rozwojem piśmiennictwa w danym języku.

Innym warunkiem koniecznym dla osiągnięcia przez język takiego statusu jest zakres i poziom jego społecznego funkcjonowania. Winien to być język żywy, spełniający warunek zdolności do występowania w różnych stylach funkcjonalnych, do tworzenia komunikatów reprezentujących wiele poziomów myśli ludzkiej, w tym należących do tzw. stylu wysokiego. W kulturze chrześcijańskiej, europejskiej, wysoko wartościowane jest też funkcjonowanie języka w sferze *sacrum*.

Kaszubszczyzna, która w obrębie zainteresowań nauki znalazła się w pierwszej połowie XIX w., stanowiła tak dla badaczy, jak też dla rodowitych użytkow-

ników języka polskiego, którzy się z nią zetknęli, trudną zagadkę. Tych ostatnich uderzało istnienie na polskim Pomorzu mowy dla nich słabo rozumiałej lub w ogóle niezrozumiałej. Uczni dziesiątki lat zmagali się z określeniem stosunku kaszubszczyzny do języka polskiego i do innych języków słowiańskich.

Zakres czasowy moich rozważań o statusie języka kaszubskiego określiłam w tytule słowami „od połowy XX wieku do początku XXI wieku”, w rzeczywistości cezurą jest tu nie kalendarzowa połowa wieku, lecz koniec drugiej wojny światowej. Będzie mowa o najnowszej historii kaszubszczyzny, charakteryzującej się istotnymi zmianami w społecznym statusie tego języka, oraz o jego stanie współczesnym. Przez znaczną część tego okresu uczestniczyłam i uczestniczę czynnie w badaniach kaszubszczyzny jako badaczka nie-Kaszubka. Omawiane zjawiska są mi znane z badań terenowych do *Atlasu językowego kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich* (AJK), przeprowadzanych we wsiach kaszubskich od drugiej połowy lat 50. XX wieku, oraz z naukowej obserwacji wprowadzanych pod koniec XX w. nowych form komunikacji w języku kaszubskim, a także z rozmów z użytkownikami kaszubszczyzny oraz z osobami uczestniczącymi czynnie w procesie kształtowania współczesnego kaszubskiego języka literackiego (standardowego) i w jego upowszechnianiu, a ponadto z literatury naukowej.

W roku 1945 Kaszubi zamieszkujący wsie i miasteczka części Pomorza Gdańskiego, trudnili się głównie rolnictwem i rybactwem. Od XIX w. istniała też inteligencja kaszubska, warstwa społeczna, która stale zachowuje łączność z tzw. ludem i ma duże zasługi dla podtrzymywania tożsamości Kaszubów, rozwijania ich kultury oraz dla budowania prestiżu rodzimego języka.

Z chwilą zakończenia drugiej wojny światowej Kaszuby były, jak dawniej, obszarem wielojęzycznym. Podstawowy kod codziennej komunikacji w kręgu rodzinnym i sąsiedzkiem to *kaszëbsko mòwa / kaszëbizna* – etnolekt kaszubski, zwany wówczas dialektem kaszubskim, realizowany w postaci licznych gwar lokalnych.² Kaszubszczyzna była językiem niestandardowym, używano jej w formie mówionej, chociaż od połowy XIX w. istniało piśmiennictwo w różnych odmianach tego języka i podejmowano zapoczątkowane przez Floriana Ceynowę próby stworzenia kaszubskiego języka literackiego. Drugim kodem komunikacyjnym Kaszubów był polski język standardowy, prestiżowy, który od stuleci pełnił na Pomorzu funkcję języka życia umysłowego: był obok łaciny językiem religii (Kaszubi z wyjątkiem wymarłych po II wojnie Słowińców to katolicy, tradycyjnie bardzo religijni) i oświaty, a od połowy XIX w. był też językiem prasy tego regionu. Te dwa kody uzupełniały się funkcjonalnie. Łączył je stosunek koegzy-

² Zapis we współczesnej ortografii języka kaszubskiego. Znak *ë* stosowany jest dla specyficznej samogłoski kaszubskiej (tzw. szwa) o zróżnicowanym brzmieniu zbliżonym do *e*, znak *ò* wskazuje dyftongiczną wymowę samogłoski *o* w nagłosie i po spółgłoskach wargowych i tylnojęzykowych (tj. wymowę, jaką w ortografii polskiej zapisałyby się: *to* lub *te*).

stencji dwu języków bardzo blisko spokrewnionych, w pewnych okresach wspólnie opierały się one germanizacji. Poza tym w użyciu były jeszcze dwa kody niesłowiańskie: 1) niemiecki język standardowy – w czasie zaborów i okupacji lat 1939–1945 język administracji państwowej i szkolnictwa, który na Pomorzu pozostawał w stosunku konfliktu językowego zarówno z kaszubszczyzną, jak polszczyzną, 2) etnolekt dolnoniemiecki – język osiadłych w średniowieczu na Pomorzu kolonistów niemieckich.

Po 1945 r. zaszły i zachodzą zmiany w zasięgu i charakterze komunikacji w języku kaszubskim, spowodowane różnymi czynnikami (po części politycznymi). Można tu wyróżnić dwa okresy: 1) od 1945 r. do około połowy lat 70.; 2) od około 1975 r. do dziś, z tym że wyodrębniają się tu dwa podokresy: do ok. 1990 r. i od początku lat 90.

Pierwszą ważną zmianą w sytuacji języka kaszubskiego po II wojnie była utrata kontaktu społecznego i geograficznego (od zachodu i od strony byłego Wolnego Miasta Gdańska) z językiem niemieckim wskutek przesunięcia granic na mocy układu w Jańcu i przymusowej migracji ludności niemieckiej na zachód. W wyniku tego ludność Kaszub zmieniała się z wielojęzycznej w dwujęzyczną (kaszubsko-polską). Językowi kaszubskiemu przestały zagrażać interferencje niemieckiej, ale stał się zagrożony pomniejszaniem jego stanu ilościowego na korzyść standardowego języka polskiego, upowszechnianego przez rozwój oświaty, administrację i media.

W połowie lat 50. znakomity sławista, znawca dialektów, języków mniejszościowych i pogranicz językowych, profesor Zdzisław Stieber, powziął zamiar zbadań metodą atlasową tego fenomenu lingwistycznego i kulturowego, jakim na północno-zachodniej peryferii polskiego obszaru językowego (i zarazem na peryferii języków słowiańskich) była i jest kaszubszczyzna, i wraz z utworzonym w Polskiej Akademii Nauk w Warszawie niewielkim zespołem młodych współpracowników rozpoczął realizację tego przedsięwzięcia przez systematyczne badania terenowe gwar kaszubskich. W czasie wieloletnich wypraw do wsi kaszubskich mieliśmy świadomość tego, że zbieramy niezwykle cenny materiał językowy dla naukowych badań podstawowych, ale też obawialiśmy się, że ta żywa mowa, skarbnica kultury, może niedługo zaginać zagrożona dominacją polskiego języka literackiego, wobec czego trzeba ją jak najdokładniej i jak najszybciej zapisać (wtedy tylko ręcznie) i naukowo opisać, aby choć w tej formie przetrwała dla potomnych. *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich* (AJK) został opublikowany w latach 1964–1978 w szesnastu tomach pod redakcją Zdzisława Stieberta i Hanny Popowskiej-Taborskiej. Wytyczył granice zwartego obszaru gwar kaszubskich w początkowych dziesięcioleciach drugiej połowy XX w., utrwalił dla porównawczych badań języków słowiańskich oraz dla historii etnolektu Kaszubów stan mówionej kaszubszczyzny w tym okresie. Jednak nasze

przypuszczenia o grożącym szybkim zanikaniu rodzimego języka Kaszubów okazały się na szczęście zbyt pesymistyczne, jego rozwój poszedł w innym kierunku (o czym dalej).

W trakcie badań terenowych stwierdzaliśmy, że Kaszubi mieli poczucie dużej odrębności swego języka od polszczyzny, od której etnolekt kaszubski istotnie różni się szeregiem cech gramatycznych, np. tzw. kaszubieniem, tj. wymową typu *sostra, cotka, zarno, dzecko* (ze spółgłoskami *s, z, c, dz* w miejscu *ś, ź, ć, dź*), posiadaniem specyficznej samogłoski, tzw. szwa (zapisywanego literą: *ë*) – jak w wyrazach *cëcho, rëbë, Kaszëba* (pol. *cicho, ryby, Kaszuba*), typem akcentu wyrazowego, który na północy Kaszub jest ruchomy, poza tym inicjalny (tylko na południowym krańcu Kaszub pojawia się akcent paroksytoniczny, tj. taki jak w polszczyźnie). Kaszubszczyzna różni się od polszczyzny także znaczną częścią słownictwa. Mimo że Kaszubi byli i są świadomi dużego zróżnicowania gwarowego swojego języka, nazywali go – i tak czynią nadal – wspólną nazwą *kaszëbsko mòwa* (kaszubskie *mòwa* znaczy 'język'). Wykazywali też wielkie przywiązanie do rodzimego języka, który stanowił ważny, symboliczny czynnik ich identyfikacji wspólnotowej (etnicznej). Temu wszystkiemu towarzyszyła jednak świadomość niskiego prestiżu kaszubszczyzny w oczach „obcych” i w ocenie czynników administracyjnych.

W okresie PRL-u zachodziły zmiany w sytuacji społecznej kaszubszczyzny. Władze państwa nie sprzyjały żadnym mniejszościom, więc i Kaszubi jako „inni”, wyróżniający się odmiennym językiem, czuli się zagrożeni. Stopniowo – głównie w trzeciej ćwierci XX w. – etnolekt kaszubski, funkcjonujący w formie mówionej, ulegał dominacji polskiego języka literackiego, cenionego wyżej przez część społeczności kaszubskiej jako prestiżowy język państwowy, upowszechniany przez szkołę i media, dający młodym większe możliwości awansu społecznego. Dochodziło nawet do zaniechania przekazu międzypokoleniowego rodzimej mowy, a dzieci w szkołach bywały karane za mówienie po kaszubsku. Mimo to istniało nadal, zwłaszcza w starszym pokoleniu, przywiązanie do rodzimej mowy. Powstawała też kaszubska literatura piękna, ale niezbyt liczna i w języku nieznormalizowanym.

Z drugiej strony jest to okres bardzo rozwiniętych badań językoznawczych nad kaszubszczyzną (wspomnę tylko o niektórych dokonaniach w Polsce). Powstały wtedy fundamentalne prace. Poza *Atlasem językowym kaszubszczyzny...* niemal w tym samym czasie (1967–1976) został wydany – przy skutecznym poparciu Zdzisława Stiebera i Hanny Taborskiej – *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* autorstwa ks. dra Bernarda Sychty, etnografa, rodowitego Kaszuby, wnikliwego badacza rodzimego języka. Opublikowano też szereg monografii, studiów i artykułów na temat współczesności i historii języka Kaszubów oraz historii badań kaszubszczyzny.

Co się tyczy poglądów językoznawców na status kaszubszczyzny, to w tym pierwszym powojennym okresie znane były trzy stanowiska odziedziczone z dyskusji prowadzonej w poprzednich dziesięcioleciach. Traktowały one kaszubszczyznę jako: albo 1) samodzielny język słowiański blisko spokrewniony z polskim, albo 2) jeden z dialektów języka polskiego, ale bardziej niż inne różniący się od polszczyzny ogólnej, albo 3) ogniwo w ciągu języków lechickich, przejściowe między wymarłym (w XVIII w.) językiem połabskim oraz wymarłymi dialektami zachodniopomorskimi, a językiem polskim. Zwolennicy ostatniej teorii w istocie też uważali kaszubszczyznę za dialekt języka polskiego, ale wskazywali jej znaczne odrębności systemowe, tłumacząc je peryferycznym położeniem kaszubszczyzny na polskim obszarze językowym. W językoznawstwie polskim powtarzano pogląd drugi i trzeci.

Działacze kaszubszy drugiej połowy XX w. czasem zarzucali naukowcom, że deprecjonują ich mowę, nazywając ją „dialektem”, a – jak mawiali – „odmawiając jej prawa” do bycia „językiem”. Rzecz polegała częściowo na terminologicznym nieporozumieniu (zob. o terminie *język* na początku tego artykułu). Jednak podstawę do różnych stanowisk dawała „materia” etnolektu kaszubskiego, znaczenie miał też fakt, że w rozważaniach naukowych o statusie kaszubszczyzny długo brano pod uwagę tylko kryterium systemowe (tj. strukturę języka, głównie cechy fonetyczne), bez uwzględniania kryterium funkcjonowania języka (kryterium socjolingwistycznego). Sprawę komplikuje to, że w relacji kaszubszczyzny i polszczyzny zachodzi zjawisko *continuum językowego*. Polega ono na nieostrości granic językowych między gwarami kaszubskimi, a sąsiednimi dialektami polskimi, które z kolei tworzą też continuum z innymi dialektami polskimi. Do wyboru w tej sytuacji pozostaje albo interpretowanie tego jako jednego, polskiego *continuum językowego*, z kaszubszczyzną jako specyficznym dialektem peryferycznym, albo przyjęcie, że występuje tu swoiste przenikanie się dwu blisko spokrewnionych *continuum językowych*, kaszubskiego i polskiego. Pod koniec XX w., po uwzględnieniu też kryteriów socjolingwistycznych, upowszechniała się ta ostatnia interpretacja.

Bardzo istotne zmiany w statusie języka kaszubskiego zaszły w drugim okresie, tj. od ok. 1975 r. – za cezurę przyjmując tu datę uchwalenia przez Komisję Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego zasad pisowni kaszubskiej, tak ważnych dla kształtowania języka literackiego. Zostały one opublikowane (*Zasady pisowni kaszubskiej*) pod redakcją gdańskich językoznawców, Edwarda Brezy i Jerzego Tredera, w roku 1976. W tym czasie następowało stopniowe odwrócenie tendencji do porzucania języka kaszubskiego. Lata 90. przyniosły przełom w socjalnej sytuacji kaszubszczyzny, jej ożywienie, wzrost tendencji emancypacyjnych. Nastąpiła zmiana jakościowa w funkcjonowaniu języka kaszubskiego. Wyszedł on poza tradycyjny krąg rodzinnej i lokalnej wspólnoty komunikatywnej i obejmuje już inne

sfery i style komunikacji językowej. Jest to rezultat polityki językowej prowadzonej przez środowiska inteligencji kaszubskiej. Prowadzą ją instytucje takie, jak Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie (ZK-P, założone w 1956 r.), Instytut Kaszubski w Gdańsku (od 1997 r.), muzea i inne placówki kulturalne i oświatowe. Celem tej polityki było i jest stworzenie, rozwijanie i promocja kaszubskiego języka literackiego (standardowego). Dobrze temu służy m.in. wydawany przez ZK-P dwujęzyczny, polsko-kaszubski, miesięcznik „Pomerania”.

Status języka kaszubskiego na przełomie XX i XXI w. kształtują czynniki, które odgrywają istotną rolę w procesie formowania każdego języka literackiego, takie jak: normalizacja pisowni i gramatyki, poszerzanie rodzimego słownictwa, intelektualizacja języka, publikowanie licznych tekstów reprezentujących różne style funkcjonalne języka (w tym styl wysoki), polityka językowa instytucji. Dużym osiągnięciem jest ujednoczenie pisowni, od lat 90. nastąpił boom w publikowaniu tekstów w języku kaszubskim, świeckich (zróżnicowanych stylistycznie) i sakralnych, w tym kilku tłumaczeń Biblii. Trwają prace zmierzające do pełnej kodyfikacji języka, gdyż realizowana obecnie norma jest jeszcze elastyczna. Wzbogaca się słownictwo, postępuje jego intelektualizacja (np. tworzy się terminy naukowe). Kształtowaniu kaszubskiej normy leksykalnej służą słowniki dwujęzyczne (A. Labudy, J. Trepczyka opracowany przez J. Tredera, S. Ramułta znormalizowany przez Tredera) i słownik normatywny E. Gołąbka. Dużą wartość naukową ma ukończony ostatnio 5-tomowy *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny* Wiesława Borysia i Hanny Popowskiej-Taborskiej, który ma charakter dyferencyjny w stosunku do polszczyzny standardowej i może być wykorzystywany w procesie kształtowania języka literackiego. Kaszubszczyzna literacka funkcjonuje dziś w zasadzie w pisanej formie języka, wprowadzenie jej do codziennej komunikacji ustnej pozostaje zadaniem polityki językowej Kaszubów.

Ważną zmianą w statusie kaszubszczyzny jest poszerzenie sfer upowszechniania języka. Charakterystyczna jest dziś wielość kanałów komunikacyjnych. Pierwszy, będący podstawą innych, to teksty pisane stylu wysokiego, zróżnicowane gatunkowo (w tym publicystyczne i prasowe, także naukowe), dalej media audiowizualne (radio, telewizja, filmy, płyty, kasety, ostatnio też Internet). Ważny kanał to upubliczniane kaszubskie nazwy własne: miejscowe (na mapach i tablicach urzędowych) i nazwy niektórych organizacji i instytucji. Istnieje kanał komunikacyjny w sferze oświaty: nauczanie języka kaszubskiego w niektórych szkołach (nawet matura z niego), lektorat w Wyższym Seminarium Duchownym w Pelplinie, kształcenie nauczycieli języka kaszubskiego (z egzaminem kwalifikacyjnym). Ważnym kanałem upowszechniania języka kaszubskiego jest sfera *sacrum*: kazania, liturgia słowa w czasie tzw. mszy kaszubskich (faktycznie polsko-kaszubskich) odprawianych regularnie w niektórych kościołach.

W ciągu ostatnich 60 lat mowa Kaszubów przeszła drogę od języka niestandardowego do języka literackiego. Na przełomie XX i XXI w. obserwuje się dwa niejako przeciwstawne procesy charakteryzujące status kaszubszczyzny. Pierwszy to dostrzeżone przez socjologów zmniejszanie się zasięgu i żywotności, osłabienie przekazu międzypokoleniowego gwar kaszubskich, co ukazał w postaci map i statystyk Jan Mordawski w swojej książce *Statystyka ludności kaszubskiej*. . . Drugi proces to odrodzenie i ekspansja języka kaszubskiego, ale jako języka literackiego (standardowego), funkcjonującego w zasadzie w postaci pisanej. Dalsze upowszechnianie – przez szkołę, kursy, media, kazania i inne sposoby działania – mówionej postaci tego języka stanowi pilne wyzwanie dla społeczności kaszubskiej.

Obecny, wyrażony w „Ustawie o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym” (z 6 stycznia 2005 r.), status kaszubszczyzny jako języka regionalnego w Polsce oraz znaczące dokonania, będące rezultatem przemysłanej polityki językowej opiniotwórczych środowisk kaszubskich, niewątpliwie wzmocniły prestiż tego języka. Ratyfikowanie przez Polskę „Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych” daje temu cennemu zjawisku kulturowemu, jakim jest w państwie polskim język kaszubski, prawną ochronę jako językowi, mimo obecnego rozwoju, zagrożonemu oraz umacnia jego pozycję w rodzinie mniej używanych języków Europy.³

Literatura

- Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*, 1964–1978, red. Zdzisław Stieber, Hanna Popowska-Taborska, t. wstępny, t. 1–15, Wrocław: Ossolineum [skrót: AJK].
- Boryś Wiesław, Popowska-Taborska Hanna, 1994–2006, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. 1–5, Warszawa: SOW [skrót: SEK].
- Borzyszkowski Józef, Mordawski Jan, Treder Jerzy, 1999, *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów*, red. Jan Mordawski; Bõrżëszkõwsczi J., Mõrdawsczi J., Trëder J., *Historia, geõgrafia, jãzëk i pismienizna Kaszëbõw*, pòd redakcjã Jana Mõrdawsczëgõ, [na kaszubski] tłumaczył Jerzy Treder; tłumaczënk Jerzi Trëder, Gdańsk – Gduńsk: Wydawnictwo M. Rożak [tekst paralelny w języku polskim i kaszubskim].
- Breza Edward, 1997, *Kształtowanie się kaszubskiego języka literackiego*, [w:] *Obraz językowy stowiańskiego Pomorza i Łużyc. Pogranicza i kontakty językowe*, red. Jadwiga Zieniukowa, Warszawa: SOW.
- Cybulski Marek, 2006, *Praktyczne aspekty „Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym”*, [w:] *Kaszubszczyzna w przeszłości i dziś*. . . , s. 63–72.
- Gołąb(e)k Eugeniusz, 2005, *Kaszëbsczi słowõrz normatiwny*, Gdańsk: Oficyna Czëc.
- Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, 2002, red. (i główny autor) Jerzy Treder, Gdańsk: Uniwersytet Gdański, wyd. 2. poprawione i poszerzone 2006.

³ Sejm RP przyjął 13 czerwca 2008 r. ustawę o ratyfikacji „Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych” sporządzonej w Strasburgu dnia 5 listopada 1992 r. (Dz. U. 2008, nr 144, poz. 898; zob. np. <http://www.lex.com.pl>).

- Języki mniejszości i języki regionalne*, 2003, red. Elżbieta Wrocławska, Jadwiga Zieniukowa, Warszawa: SOW.
- Kaszubszczyzna. Kašëbizna*, 2001, red. Edward Breza, Opole: Uniwersytet Opolski (w serii: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*, red. Stanisław Gajda) [streszczenie w języku niemieckim i kaszubskim].
- Kaszubszczyzna w przeszłości i dziś. Kašëbizna dōwni ẽ dzys*, 2006, red. Jerzy Treder, Warszawa: Komitet Historii Nauki i Techniki PAN [streszczenia w języku kaszubskim].
- Labuda Aleksander, 1981, *Słownik kaszëbsko-polsczy*, opracowanie nauk. Edward Breza; *Słownik polsko-kaszubski*, oprac. nauk. Jerzy Treder, Gdańsk.
- Majewicz Alfred F., 1996, *Kashubian choices, Kashubian prospects: a minority language situation in northern Poland*, „International Journal of the Sociology of Language”, 120, pp. 39–53.
- Mordawski Jan, 2005, *Statystyka ludności kaszubskiej. Kaszubi u progu XXI wieku*, Gdańsk: Instytut Kaszubski.
- Obracht-Prondzyński Cezary, 2004, *Bibliografia do studiowania spraw kaszubsko-pomorskich*, Gdańsk: Instytut Kaszubski.
- Popowska-Taborska Hanna, 1980, *Kaszubszczyzna. Zarys dziejów*, Warszawa: PWN.
- Popowska-Taborska Hanna, 1998, *Szkice z kaszubszczyzny. Leksyka. Zabytki. Kontakty językowe*, Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe [tu m.in. *Neologizmy leksykalne powstające w trakcie tworzenia kaszubskiego języka literackiego*, s. 110–116].
- Popowska-Taborska Hanna, 2006, *Szkice z kaszubszczyzny. Dzieje badań. Dzieje języka. Zabytki. Etymologie*, Gdańsk: Instytut Kaszubski.
- Popowska-Taborska Hanna, Boryś Wiesław, 1996, *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, Warszawa: SOW.
- Problem statusu językowego kaszubszczyzny*, 1992, red. Edward Breza, Gdańsk: Wojewódzki Ośrodek Kultury, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie.
- Ramułt Stefan, 2003, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, scalił i znormalizował Jerzy Treder, Gdańsk: Oficyna Czec.
- Rogowska-Cybulska Ewa, 2006, *Poliwalencja kaszubszczyzny a kultura masowa (Przyczynek do roli gatunku tekstów jako argumentu w dyskusji nad statusem językowym kaszubszczyzny)*, [w:] *Kaszubszczyzna w przeszłości i dziś...*, s. 73–98.
- Rzetelska-Feleszko Ewa, 2003, *Rola nazw własnych dla samoidentyfikacji mniejszości narodowych i etnicznych (na przykładzie Kaszub i Łużyce)*, [w:] *Języki mniejszości i języki regionalne...*, s. 49–59.
- Stieber Zdzisław, 1956, *Stosunek kaszubszczyzny do dialektów Polski Ludowej*, [w:] *Konferencja pomorska (1954). Prace językoznawcze*, red. Zdzisław Stieber, Warszawa, s. 37–48.
- Stone G., 1972, *The Language of Cassubian Literature and the Question of a Literary Standard*, „The Slavonic and East European Review”, vol. 50, 121, pp. 521–529.
- Sychta Bernard, 1967–1976, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. 1–7, Wrocław: Ossolineum.
- Topolińska Zuzanna, 1980, *Kashubian*, [in:] A. M. Schenker., E. Stankiewicz (eds.), *The Slavic Literary Languages: Formation and Development*, New Haven, Conn., Yale Consilium.
- Trepczyk Jan, 1994, *Słownik polsko-kaszubski*, naukowo opracował Jerzy Treder, t. 1–2, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie.
- Treder Jerzy, 2002, zob. *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*.
- Treder Jerzy, 2005, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk: Uniwersytet Gdański.
- Treder Jerzy, Breza Edward, 2000, *Sytuacja socjolingwistyczna kaszubszczyzny*, [w:] *Kultura – Język – Edukacja*, t. 3, red. Robert Mrózek, Katowice: UŚ, s. 139–166.
- Wicherkiewicz Tomasz S., 2000, *Kashubian*, [in:] J. Wirrer (Hgs.), *Minderheiten- und Regional-sprachen in Europa*, Wiesbaden, Westdeutscher Verlag, pp. 213–221.

- Zasady pisowni kaszubskiej*, 1976, red. Edward Breza, Jerzy Treder, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, wyd. 2. 1984.
- Zieniukowa Jadwiga, 1998, *Nowe zjawisko w kulturze polskiej – liturgia słowa w języku kaszubskim*, [w:] *Funkcja słowa w ewangelizacji*, red. Maria Kamińska, Elżbieta Umińska-Tytoń, Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, s. 111–124.
- Zieniukowa Jadwiga, 2001, *Ewolucja poglądów na status kaszubszczyzny*, [w:] *Kaszubszczyzna. Kašebizna*, s. 61–70.
- Zieniukowa Jadwiga, 2001a, *Kaszubszczyzna*, [w:] *Język polski*, red. Stanisław Gajda, Opole: Uniwersytet Opolski, s. 477–491 (w serii: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*, red. Stanisław Gajda).
- Zieniukowa Jadwiga, 2001b, *O badaniach nowych, wprowadzonych pod koniec XX wieku, form komunikacji w języku kaszubskim*, [w:] *Badania kaszuboznawcze w XX wieku*, red. Józef Borzyszkowski, Cezary Obracht-Prondzyński, Gdańsk: Instytut Kaszubski, s. 260–271.
- Zieniukowa Jadwiga, 2001c, *Współczesna kaszubszczyzna w tekstach stylu wysokiego*, [w:] *Między kulturą „niską” a „wysoką”*. *Zjawiska językowe, literackie, kulturowe*, red. Małgorzata Korytkowska, Zdzisław Darasz, Georgi Minczew, Łódź: Uniwersytet Łódzki, s. 315–326.
- Zieniukowa Jadwiga, 2002, *Tworzenie tekstów religijnych jako środek budowania prestiżu języka mniejszościowego. Na przykładzie kaszubszczyzny*, [w:] *O doskonałości*, red. Agnieszka Maliszewska, cz. I. Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, s. 413–427.
- Zieniukowa Jadwiga, 2004, *Kashubian – Forming the Literary Standard*, „Cassubia Slavica”. Internationales Jahrbuch für Kaschubische Studien. Oldenburg, II, s. 98–106.
- Zieniukowa Jadwiga, 2005, *Kaszubskość i polskość w komunikacji językowej i świadomości Kaszubów*, [w:] *Wielokulturowość: postulat i praktyka*, red. Leszek Drong, Wojciech Kalaga, Katowice: UŚ, s. 209–219.
- Zieniukowa Jadwiga, 2006, *Nowe zjawiska w komunikacji w języku kaszubskim*, [w:] *Kaszubszczyzna w przeszłości i dziś...*, s. 99–118.
- Zieniukowa Jadwiga, 2007, *Od dialektu do języka literackiego. Casus kaszubszczyzny*, [w:] *Gwary dziś. 4. Koneksty dialektologii*, red. Jerzy Sierociuk, Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, s. 153–162.

CHANGES IN THE STATUS OF THE KASHUBIAN LANGUAGE
FROM THE MID-20TH TO THE EARLY 21ST CENTURY

The status of a language as a verbal means of communication is determined by its structure (lexis and grammar), its social position and its prestige, i.e. evaluative social reception. High prestige is requires the emergence of a super-dialectal norm (a literary or standard variety), a development of literature and other writings, the scope of the language's application (a living tongue, used for the creation of texts in high style).

The article shows changes in the status of the Kashubian language since the end of WWII until today, a transition from the multilingualism of the region (formerly four codes: regional Kashubian, standard Polish, standard German and Low German) to Kashubian-Polish bilingualism, and from dialectal to literary Kashubian. Two periods are distinguished: from 1945 to 1975, a period characterized by the threat of Polish dominance, a low prestige of Kashubian, a weakening of

generation-to-generation language transfer (but also a development of research on things Kashubian), and from 1975 (a standardization of Kashubian orthography) onwards, a period characterized by a revival of Kashubian culture, a desire for emancipation, the emergence of literary Kashubian, a multitude of the channels of its dissemination, language politics, and a rise in the prestige of the language (since 2005 an officially recognized regional language in Poland).